

“BİR OSMANLI ÂLİMİNİN TÜY KALEMİNDEN...”: KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA’NIN MİHNET-KEŞÂN’I VE VİYANA ŞARKİYATINDA ALMANCA ÇEVİRİSİ*

Çiğdem DUMANLI**

Öz

Edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahip olan Keçecizâde İzzet Molla’nın en orijinal eseri olarak bilinen *Mihnet-keşân* adlı mesnevisi, birçok çalışmada ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Şairin Keşan sürgününü aktaran bu önemli edebî eser yayınlandıktan sonra Avusturya’da da incelenmiş, Ottokar Freiherr von Schlechta-Wşehrd adlı Viyanalı bir şarkiyatçı tarafından Almancaya da çevrilmiştir. Keçecizâde İzzet Molla’nın *Mihnet-keşân* adlı mesnevisinin 1863 yılında yayınlanan Almanca çevirisi, Osmanlı edebiyatının dönem içerisinde Avrupa’da ifade ettiği anlamı, bazı beyitlerin kısa özetlerini ve yine bazı örnek beyitlerin birebir çevirisini içermektedir. Schlechta-Wşehrd’in eseri tanıtmak için kaleme aldığı yazı ise, *Mihnet-keşân*’ın o dönem Avrupa’da, Avusturyalı bir şarkiyatçı tarafından nasıl algılandığına yönelik önemli ve mutlaka kapsamlı bir tahlile tâbi tutulması gereken tespitler barındırmaktadır. Türklerin edebî açıdan genel özelliklerinin tarif edildiği değerlendirme yazısı ile birlikte çeviri, İzzet Molla ve oğlu Fuâd Paşa hakkında bilgiler ve *Mihnet-keşân*’ın Romalı Şair Publius Ovidius Naso’nun *Tristia* adlı eseri ile bir karşılaştırmasını içermektedir. Nitekim 2013 yılında Viyana Saray ve Devlet Arşivinde yapılan bir araştırmada, bahse konu Almanca çevirinin dönemin Avusturya Hâriciye Nezâretine de sunulduğu anlaşılmış, buna yönelik belgeler bulunmuştur. Makalede, çevirinin hangi amaçla Avusturya Hâriciye Nezâretine sunulduğuna dair bulunan arşiv belgeleri ile birlikte, Schlechta-Wşehrd’in Avusturyalı bir şarkiyatçı olarak Osmanlı edebiyatı içerisinde *Mihnet-keşân*’a yüklediği anlam ve bunun Batı edebiyatı ile karşılaştırma-

* Bu makale, 23.-24.10.2015 tarihinde Türkistan/Kazakistan’da gerçekleşen VI. Uluslararası Türkoloji Kongresi-Türk Dili Tarihinde Çeviri başlıklı kongrede sunulmuş ve basılmamış aynı başlıklı bildirisinin, gözden geçirilmiş ve yeni bilgi ve kaynaklarla genişletilmiş hâlidir. Bununla birlikte, yazarın 2017 yılında tamamladığı tezinde hem Keçecizâde İzzet Molla’dan hem de eseri *Mihnet-keşân*’dan birkaç paragraf kısmında bahsedilmiştir. Bu sebeple tezden türetilmiş olarak da kabul edilebilir.

** Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/Türkiye
cigdemdumanli@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7872-4821
Makalenin Gönderilme Tarihi: 17.10.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 09.12.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019
Makalenin Türü: Araştırma

sı örnekleriyle değerlendirilecektir. Bununla birlikte çeviri ile orijinalin edebî açıdan bir tahlili sunulacaktır.

Anahtar kelimeler

Keçecizâde İzzet Molla, Keçecizâde Fuâd Paşa, Schlechta-Wşehrd, Ovidius, Mihnet-keşân, Tristia

“FROM THE QUILL OF AN OTTOMAN ÂLİM: KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA’S MIHNET-KEŞÂN AND ITS TRANSLATION IN GERMAN FROM THE ASPECT OF THE VIENNESE ORIENTALISM

Abstract

Keçecizâde İzzet Molla, one of the most famous poets of the history of Ottoman poetry and his masnavi called Mihnet-keşân known as his most genuine work had been analysed in various studies. This literary work about his exile in Keşan was also examined in Austria following its publication. In 1863, Ottokar Freiherr von Schlechta-Wşehrd, a Viennese orientalist published a short translation of the referred work in German. This study includes a summary of some couplets as well as a complete translation of some other selected couplets of Mihnet-keşân. The assessment of Schlechta-Wşehrd includes valuable observations on how an Austrian orientalist perceives Mihnet-keşân which is essential to be analysed in detail. Besides the assessment on the literary characteristics of the Turks, the translation includes information on İzzet Molla and his son Fuâd Pasha, as well as a comparison of Mihnet-keşân with Tristia of Ovidius. Furthermore, documents kept in the Vienna Haus-, Hof- und Staatsarchiv in 2013 are showing that the referred study on Mihnet-keşân was also introduced to the Austrian Ministry of Foreign Affairs. This article aims to provide an overview about the reasons of the introduction of Mihnet-keşân to the Austrian Ministry of Foreign Affairs; to analyse the perspective of an Austrian orientalist on one of the most famous works in Ottoman poetry history and to make a comparative analysis of this oriental work with samples of an occidental one. Moreover, in comparison to the original one, a literary analysis of the work vis-à-vis its translation is going to be given.

Keywords

Keçecizâde İzzet Molla, Keçecizâde Fuâd Paşa, Schlechta-Wşehrd, Ovidius, Mihnet-keşân, Tristia

GİRİŞ

I. KEÇECİZÂDE İZZET MOLLA VE SCHLECHTA-WŞEHRD HAKKINDA BİYOGRAFİK BİLGİLER

Makalemizin temelini oluşturan *Mihmet-keşân'*ın müellifi Keçecizâde İzzet Molla'nın 1786 yılında İstanbul'da dünyaya geldiği ve babası Kazasker Salih Efendi'nin vefatından sonra eğitim hayatına kendi imkânlarının yanı sıra, enişteresi müderris Meş'aleci-zâde Es'ad Bey ve Kazasker Moralızâde Hâmid Efendi'nin koruma ve gözetiminde devam ettiği bilinmektedir. (Tansel, 1950: 1264 v.d.; İnal, 2000: 1048; Korkmaz, 2000: 95; Özyıldırım, 2007-I: 10)¹ Molla, ufak yaşlarda babasız kalmanın o dönem için getirdiği maddî sıkıntıların yanı sıra, yaşadığı bunalımların da etkisiyle bir intihar girişiminde bulunmuştur. Bu girişimi esnasında ulemâdan Hançerli Bey'in bir soru ile kendisini yalısına davet etmesi üzerine hayatta kalmıştır. Bu süreçten sonra maddî ve manevî açıdan durumu düzelen, Osmanlı devlet erkânıyla tanışan İzzet Molla ilk olarak Bursa müfettişliğine (1809), daha sonra da Galata Kadılığı (1820) görevine getirilmiştir (İnal, 2000: 1048 v.d.; Korkmaz, 2000: 95 v.d.). Bursa müfettişliği esnasında ayrıca Hibbetullah hanımla evlenmiş ve Fuâd, Reşad, Murad, Sedad adında dört oğlu olmuştur (Korkmaz, 2000: 98 v.d.). Oğullarından Fuâd, makalemize temel teşkil eden çeviri ve bağlı belgelerin değerlendirmesinde de ele alınacak olmakla birlikte, Hâriciye Nâzırlığından Sadrazamlığa kadar Osmanlı devlet yönetiminde birçok önemli görevde bulunmuş Keçecizâde Fuâd Paşa'dır.

İntihar girişiminden sonra tanıştığı önemli devlet adamlarından Hâlet Efendi'nin, Osmanlı devlet yönetiminin o günkü siyasetine ters düşen düşünce ve hareketlerinden sonra Konya'ya sürgün edilip orada vefat etmesi, kendisi için de hemen olmasa da sonraki süreçte zor günlerin başlangıcı olmuştur. Esasen devlete karşı olmasa da, kuvvetli mizah yeteneği ve hiçbir şartta sözünü sakınmamasından dolayı, kendisi de çok geçmeden Keşân'a sürgün edilmiştir. İzzet Molla 1823 yılında sürgün edildiği Keşân'da bir yıl kalmıştır. 1824 yılında affedilmiş ve İstanbul'a geri dönebilmıştır (Korkmaz, 2000: 101 v.d.).

Bu çalışmada incelenecek eser, Keşân sürgünü esnasında yazdığı ve bu sürgün boyunca yaşadığı çileyi çok esprili bir dil ile aktaran *Mihmet-keşân'*ın, Schlechta-Wşehrd tarafından 1863 yılında yayınlanan Almanca çevirisidir.

İzzet Molla, kederli olmasına rağmen, yer yer alaylı ve bütünüyle mizah dolu bir aktarımla dile getirdiği Keşân sürgününden döndüğünde, önce

¹ Özyıldırım, İzzet Molla'nın doğum yılının çoğu kaynakta 1785 olarak geçtiği, fakat doğrusunun 1786 olması gerektiğini incelemesinde belirtmektedir. Gösterdiği kaynaklara eklenebilir: Makalemizin temelini oluşturan 1863 tarihli Schlechta-Wşehrd çevirisi de doğum tarihini 1786 olarak belirtmektedir. Bkz. Schlechta-Wşehrd, 1863: 10; Özyıldırım, 2007: 7 ve dipnot 26.

yine önemli devlet görevlerine gelmiştir. Ancak bu sefer de Osmanlı'nın Rusya ile savaşa girmesine muhalif² olması sebebiyle Sivas'a (1828) sürgün edilmiş ve 1829 yılında orada vefat etmiştir (Korkmaz, 2000: 105 v.d.).

Mihnet-keşân, İzzet Molla'nın vefatından 34 yıl sonra, Ottokar Freiherr von Schlechta-Wšehrd isminde Viyanalı bir şarkiyatçı tarafından Almanca'ya çevrilmiştir. Schlechta-Wšehrd'in, Avusturya Bilimler Akademisinin kapsamlı çalışması olan *Biographisches Lexikon*'da (Biyografi Ansiklopedisi) Petritsch tarafından kaleme alınan biyografisini Türkçeye çevirerek şu şekilde aktarmak mümkündür:

Çevirmen, 1825 yılında Viyana'da dünyaya gelmiş, sırasıyla 1834-41 yılları arasında Akademik Gymnasiumda, 1840-1842 yılları arasında üniversitede (Felsefe), 1841-1847 yıllarında bursiyer ("Stiftling") olarak Viyana Şarkiyat Akademisinde eğitim görmüştür. 1847 yılından sonra da kısa süreli olmak üzere Viyana Saray ve Devlet Kançlıyasında çalışmıştır. 1848-1860 yılları arasında İstanbul Avusturya Elçiliğinde tercüman olarak görev almış, 1861 yılında elçilik müşâviri ("Legationsrat") görevinde bulunmuş ve Şarkiyat Akademisinin geçici müdürü olmuştur. Bu akademiye haricî Şarkiyat dilleri kursları açmak gibi yenilikler sağlamış, 1871'de Bükreş'te diplomatik görevlerde bulunmuş ve genel konsolos olmuştur. Ayrıca Avrupa Tuna Komisyonu'nda delege olarak görev almıştır. 1873 yılında Özel Osmanlı Demiryolu Şirketi temsilciliği görevine getirilmiştir. Bundan sonra da dışişleri görevinde, Fransızca tercümanlığı da dâhil olmak üzere çeşitli görevlere geldiği anlaşılan Schlechta-Wšehrd, 1866 yılında olağanüstü yetkilere sahip elçi ve görevli bakan konumundan emekli olmuştur. Petritsch'in aynı biyografisinden, Schlechta-Wšehrd'in hayatı boyunca Fars ve Osmanlı Tarihi ile milletler hukuku üzerine eserler kaleme aldığını okumak mümkündür. Yine Hammer-Purgstall'in on ciltlik *Osmanlı Tarihi* çalışmasının bir devamı eserini düşündüğü, bu amaçla topladığı el yazması eserlerin daha sonra Viyana Saray Kütüphanesine ulaştığı okunabilmektedir. 1880 yılında Şark dilleri için Saray çevirmeni görevine gelen, *Macar Bilimler Akademisi* (1865) ve Paris'te *Société Asiatique* (Asya Cemiyeti) olmak üzere birçok kuruluştaki üye olan Schlechta-Wšehrd, 1894 yılında doğduğu şehirde, Viyana'da vefat etmiştir (Petritsch, 1991: 175).

² İzzet Molla'nın muhalif ve entelektüel kimliğini inceleyen oldukça önemli bir çalışmayı Özhan Kapıcı sunmuştur. Ayrıntılarıyla bkz. Kapıcı, 2013: 275-315.

II. MİHNET-KEŞÂN ÇEVİRİSİNİN AVUSTURYA HÂRİCİYESİNE SUNULMASI VE SEBEPLERİ

Sultan Abdülaziz, Osmanlı tarihinde de ilk defa olmak üzere, 21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867 tarihleri arasında Avrupa'ya bir seyahat düzenlemiş, Paris, Londra, Brüksel, Koblenz, Viyana ve Peşte olmak üzere Avrupa'nın önemli merkezlerini ziyaret etmiştir. 27 Temmuz 1867 tarihinde Viyana'ya geldiğinde, Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı Franz Joseph tarafından istasyonda karşılanmış, Viyana'da kaldığı üç gün süresince hem çeşitli yerleri gezip görmüş, hem de görüşmelerde bulunmuştur. Bu seyahat esnasında maiyetindeki kalabalık heyetin içerisinde, dönemin Osmanlı Hâriciye Nâzırı Fuâd Paşa da bulunmaktadır (Karaer, 2003: 53; Köksal, 2003: 117-136; Gök, 2012: 178).

Dönem itibarıyla Girit meselesine ilişkin çözümlenmesi gereken önemli bir sorun da vardır. Fransa, Girit halkının şikâyetlerini belirlemek gerektiği konusunda ısrarcı olmaktadır. Meseleye İngiliz ve Avusturya Hâriciyeleri de dâhil olmuş ve anlaşıldığı kadarıyla Fuâd Paşa seyahat süresince Fransa'nın teklifini kabul etmek konusunda ikna edilmeye çalışılmıştı. Çalışmanın esas konusu dışında olması dolayısı ile fazlaca değinmek gerekmeseydi, Avusturya Hâriciye Nâzırı ve Şansölye Baron Beust³ ile Fuâd Paşa'nın görüşmesi bu açıdan da mühimdi. Sultan Abdülaziz ve maiyeti 27 Temmuz 1867 tarihinde Viyana'ya gelmişlerdir. Aynı gün Fuâd Paşa ile Baron Beust Schönbrunn Sarayı'nın bahçesinde tanışıp sohbet etmiş, sonraki günlerde de görüşmüşlerdir. (Die Presse, 30. Juli 1867: s.b.; Local-Anzeiger der "Presse", 28. Juli 1867: s.b.).

Anlaşıldığı kadarıyla Fuâd Paşa'nın Baron Beust ile görüşmeden memnun kalıp kalmadığı da Avusturya Hâriciyesince takip edilmiştir. İstanbul'da elçilik görevi yürüten Baron Prokesch⁴ ve yine İstanbul'da görevli Avusturyalı diplomatlardan Baron Vetsera'nın⁵ 1867 yılına ait özel mektuplarından oluşan bir dosyadan elde edilen belgeye göre, Baron Vetsera seyahat sonrası Baron Beust'a uzunca bir mektup yazmıştır. Bu mektubunda seyahatten dönen Fuâd Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmeyi aktarmıştır.

Avrupa seyahatinden 7 Ağustos'ta dönen Fuâd Paşa ile mektubu yazdığı 13 Ağustos'a kadar iki defa görüşme imkânı bulduğunu belirten Baron Vetsera, Fuâd Paşa'nın seyahat esnasında özellikle Baron Beust ile gerçek-

³ Baron Friedrich Ferdinand Beust (1809-1886). 1866'da Hâriciye Nâzırı, 1867'de Şansölye olmuştur. Bkz. ÖBL 1815-1950, Bd. 1 (Lfg. 1, 1954): 79 v.d.

⁴ Freiherr Anton Franz Prokesch von Osten (1795-1876). O vakit Baron ve İstanbul'da büyükelçidir. Bkz. Bertsch, 2001: 739-740.

⁵ Freiherr Albin von Vetsera (1825-1887). O tarihte elçilik müşâviri olarak görev yapmaktadır. Bkz. Bergmann, 2017: 256 v.d.

leştirdiği görüşmeye çok büyük önem verdiğini belirtmektedir. Vetsera, Fuâd Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmeyi mektubunda şu şekilde aktarmaktadır:

“Dönüşünden bu yana Fuad Paşa ile iki defa uzun bir süre görüşme imkânı buldum. Sadrazam’ın balosunda, akşam yemeğinde, yerim Nâzır’ın yanındaydı, dün de kendisini Boğaziçi’nde [bulunan] Kanlıca’daki yalısında ziyaret ettim. Sıcakkanlı bir şekilde, anılarında Viyana’dakilerin en hoş yeri aldığı seyahat izlenimlerini aktardı. Fuad bana siz Ekselansları ile gerçekleşen karşılaşmaya verdiği büyük değerden bahsederken, ‘Şu ana kadar tanıdığım tüm devlet adamları içerisinde Baron Beust’a ilk sırayı veriyorum’, diye ekledi.* Avusturya’daki kısa ikametine damga vuran tarihî cereyanlar beni buna cesaretlendirmeseydi, zayıf algıma böyle bir sözü söylemeye müsaade etmezdim. -Birçok hususta Baron Beust’un düşünceleriyle karşılaşmaktan dolayı çok mutluyum ve iki devletin eşit çıkarları ile [karşı karşıya buldukları] tehlikeler olsun, devlete [Osmanlı Devleti’ne] nazikçe el vereceği umudunu yanımda getirmiş olmaktan mutluyum.’

Fars Sefir bana Fuad’ın kendi sözlerini tekrarladı: ‘Baron Beust’u, devlete yönelik hassasiyet ve hâlis niyetinde Avrupa’nın tüm devlet adamlarından daha üstün buldum.’ (Vetsera an Beust, 13. August 1867: 8g v.d.)

Fuâd Paşa’nın çok memnun kaldığı söylenen bu görüşmeden yaklaşık on beş gün önce, 14 Temmuz 1867 tarihinde, o dönem Viyana Şarkiyât Akademisi Direktörü olan Schlechta-Wséhrd, Baron Beust’a, Fuâd Paşa’yı tanıtan bir biyografi yazısı göndermiştir. Bu yazıya, *Mihnet-keşân*’ın kendi kaleme aldığı özet çevirisini de eklemiştir (Schlechta an Excellenz [Beust], 14. Juli 1867: 48 v.d.). Amacının, ziyaret öncesi hem Fuâd Paşa’yı tanıtmak, hem de nasıl avrupaî, çağdaş düşüncelere sahip bir aileden geldiğini, babası İzzet Molla’nın *Mihnet-keşân* adlı eserinden yola çıkarak vurgulamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde *Mihnet-keşân* (=ve çevirisi), Sultan Abdülaziz’in Avrupa seyahati öncesi hem dönemin Osmanlı toplumsal hayatına, hem de oğlu Fuâd Paşa’ya bir anlamda referans (güven tanıklığı) olmuştur.

Slechta-Wséhrd’in çeviri ve biyografileri Avusturya Hâriciye Nezâretine gönderdikten sonra, Sultan Abdülaziz’in Avrupa seyahatinde de görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Schlechta-Wséhrd hem Sultan ve maiyetindeki Passau’da karşılama hem de Viyana ziyareti boyunca maiyetteki şehzâdelerin hizmetiyle alakadar olacaktır. Kendisinin görevlendirilmesine

* Vetsera, birebir çevirdiğimiz zaman, bu cümlede Fuâd Paşa’nın “[...] Baron Beust’a palmiyeyi sunuyorum.” dediğini aktarmaktadır. İhtimâldir ki Fuâd Paşa Hristiyanlarda da zaferin simgesi olan bu deyimi bilmektedir. Vetsera tırnak işaretleri içerisinde belirtmiş olsa da, sözleri kendi ifadeleriyle de aktarmış olabilir. Belge içerisinde bu husus tam anlaşılabilir. Her ihtimâlde Almandaca “Zaferin palmiyesi” deyimi, bir mücadelede birinci sırayı almak, zafer kazanmak demektir. Türkçeye çevirdiğimiz zaman pek anlaşılmayacak bu durum sebebiyle, doğrudan *ilk sırayı veriyorum* olarak çevrilmiştir. “Zafer palmiyesi” için bkz.: “Siegespalme, die”, <http://www.duden.de/rechtschreibung/Siegespalme> [Erişim tarihi: 28.9.2018].

sebepler olarak, Şark dillerine vâkıf olduğu, İstanbul'da da kalmış olması dolayısıyla ile Sultan'ın maiyetindeki insanlar arası hukuku tanıdığı, nasıl davranması gerektiğini iyi bildiği ve bu sebeple şehzâdelerle hoş bir muhabbet gerçekleştirebileceği belirtilmektedir. Çevirmenin görevinin sınırı da belirlenmiştir. Buna göre Kayzer ile Sultan arasında iletişimi sağlayacak olan Saray Tercümanı R. v. Hammer'in görevine kesinlikle müdâhil olmayacak, kendisi sadece şehzâdelerle ilgilenecektir. Schlechta-Wşehrd bu göreve öyle ani getirilmişti ki, Sultan'ı karşılayacak ekibe son gün dâhil edilmiş, buna yönelik evrakın bir kıyasına "acil, çünkü saray treni yarım kalkıyor" diye bir ek not düşülmüştü. Birkaç gün içerisinde yaşanan gelişmelerden ve Baron Beust'un Saray Müdürü Hohenlohe'ye gönderdiği mektuptan, Schlechta-Wşehrd'i yakînen tanıdığı, çalışmalarını takip ettiği anlaşılmaktaydı. O dönem Şarkiyat Akademisi direktörü olan Schlechta-Wşehrd, Beust'a göre, "Şark dillerinin fekalâde bir bileni" idi. ([Beust] an Obersthofmeister [Hohenlohe], 24. Juli 1867: 31-32; Hohenlohe an Beust, 23. Juli 1867: 35-36 v.d.).⁶

Sultan Abdülaziz'e "kendi oğlu ve iki yeğeni" başta olmak üzere, "30 üst düzey görevli ve bir kısım diğer insanlar eşlik edecekti." ([Beust] an Hohenlohe, 22. Juli 1867: 30). Beust, işte bu üç şehzâde ile Schlechta-Wşehrd'in ilgilenmesini istiyordu.

Doğrusu, dönemin gazetelerinden, ne Saray Tercümanı Hammer'in ne de hânedân çocukları ile ilgilenmesi gereken Schlechta-Wşehrd'in görevlerini tam yapamadıklarına yönelik bir izlenimi elde etmek mümkündür. O günlerin haberlerinde, Kayzer ile Sultan arasındaki tercüme görevini genel olarak Fuâd Paşa'nın yaptığı okunabilmektedir. Sultan'ın o vakit henüz çok ufak bir yaşta olan oğlu Yusuf İzzeddin'in ise, bir günde üç defa bir yerlerde unutulduğu, son anda bulunup getirildiği yazılmaktadır (*Gemeinde=Zeitung, Freies, unabhängiges politisches Journal für Jedermann*, 20 Juli 1867: 3).

Yine Baron Beust da, yıllar sonra yazacağı hatıratında, Sultan'ın Viyana gezisine değinecek ve ilk olarak Sultan Abdülaziz'in Fransızca'yı bilmemesinden dem vuracaktır. Bundan dolayıdır ki, kendisiyle derinlemesine bir sohbet gerçekleştirememiştir. Fakat bunun aksine, Fuâd Paşa ile sohbetinden oldukça memnun kaldığı anlaşılmaktadır. Hattâ meslek hayatı boyunca, "hiçbir zaman yerleri doldurulamayan iki büyük Türk devlet adamı Âli ve Fuâd

⁶ Bunun dışında belirtmek gerekir ki, görevlendirme belgelerinde bir tarih hatası mevcut olabilir. Saray Yönetimi ve İdaresi Müdürüne 24 Temmuz'da giden görevlendirme önerisine 23 Temmuz'da cevap verilmiş görünmektedir. Bu nokta anlaşılabilir, fakat günlerin karşıtılıp 23 Temmuz tarihinin yanlış atılmış olması ihtimal dâhilindedir. Schlechta-Wşehrd'i görevlendirme önerisinin Baron Beust tarafından Saray İdaresine yapıldığı, Saray İdaresince de bu görevlendirmenin kabul görüp Schlechta-Wşehrd'e haber yollandığı anlaşılmaktadır. Bu görevlendirmenin devamı hakkında bir bilgi baktığımız bu belgelerde bulunmamaktadır. Fakat dönemin gazetelerinden görevlendirmede bir sorun yaşanmadığı, Schlechta-Wşehrd'in bu göreve geldiği, Viyana seyahatinin her aşamasında da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Paşalar ile tanışma imkânı” bulmasının, hatıraları içerisinde önemli bir yer tuttuğunu ifade edecektir. (Beust, 1887: 127).

Çeviriye dönülecek olursa, Viyanalı Şarkiyatçı bu çalışmasını Hâriciye-ye sunarken yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Siz Ekselansların önümüzdeki günlerde Fuad Paşa ile bizzat tanışacak ol-
ması dolayısıyla, yüksek şahsınıza, mevkî sahibi bu Türk yetkilinin değişimlerle dolu
resmî öz geçmişi hakkında bazı bilgileri sunmak istiyorum. Bunlar kısa bir süre önce
İstanbul’da yayınlanan biyografi koleksiyonundan alıntılanmıştır ve doğru bilgilere
dayandıklarına yönelik yegâne üstünlükleri, [...] [bilgilerin] biyografisi kayda al-
nanlar tarafından sunulmuş olmasında yatmaktadır.

Aynı zamanda Ekselansları, Fuad Paşa’nın babası hakkında biyografik bir eskizi
de eklememi şefkatle müsaade buyursun. O, milletin modern yeteneklerindedir;*
mâmafih onun aydın düşünce dünyasını, nüktedanlığını ve şairlik yeteneğini miras
alan oğlu, hatırasıyla bilhassa gurur duymaktadır.” (Schlechta an Excellenz
[Beust], 14. Juli 1867: 48 v.d.)

Schlechta-Wşehrd bu mektuba yaklaşık dört sayfalık bir biyografi ekle-
miştir. Bu biyografide doğumundan 1867 yılında beşinci kez Hâriciye Nâzı-
rı oluşuna kadar geçen sürede Fuâd Paşa’nın geldiği tüm görevleri, kısa
bilgilerle özetlemektedir. Babası İzzet Molla hakkında ise “hem şair hem de
siyaset adamı ve geçici olarak II. Mahmud’un teveccühüne mazhar olmuş bir insan
olarak, ülkesinin tarihinde çok da önemsiz olmayan bir rol oynadığını” belirtmek-
tedir (Schlechta an Excellenz [Beust], 14. Juli 1867: 49 v.d.).⁷

Gerçi Fuâd Paşa’nın biyografisinde İzzet Molla’dan çok kısa bahsetmiş-
tir, fakat *Mihnet-keşân* çevirisinde ayrıntılı bir İzzet Molla özgeçmişi mevcut-
tur. Bu yazısında, çevirmenin şair hakkında verdiği bilgiler, bir özgeçmiş
formatını her hâlükârda aşmaktadır. Bununla birlikte biyografi yazısı, bir
şairin çileli hayatının mümkün olan en güzel ve üslûbun hoşluğu açısından
da aşılması zor edebikelâm ifadelerle tasviri olarak değerlendirilebilir. Baba
ile oğulun iki biyografisi kıyaslandığında, Schlechta-Wşehrd’in İzzet Mol-
la’ya duyduğu hayranlığın, oğlu hakkında verdiği genel bilgileri çok aştığı
ve bu hayranlığın çevirisine de yansdığı görülmektedir.

Schlechta-Wşehrd’in Avusturya kamuoyuna sunmak üzere kaleme al-
dığı İzzet Molla tanıtımı, *Mihnet-keşân*’ın çevirisi içinde yer alması sebebiyle,
çeviri ile birlikte değerlendirilecektir.

* Belgede “Coryphäen” ifadesi geçmektedir ve bir alanda veya kendi alanında olağanüstü yeteneklere sahip in-
san/insanlar anlamına gelmektedir. Bk. “Korpyphäe, die”, <https://www.duden.de/rechtschreibung/Korpyphaee> Experte
Taenzerin, [Erişim tarihi: 28.9.2018].

⁷ Biyografi için ayrıca bkz. Köprülü, 1996: 202-205.

III. MİHNET-KEŞÂN'IN ALMANCA ÇEVİRİSİ VE İÇERİĞİ

A. Eser İsminin Almanca Çevirisi Hakkında Ufak Bir Not

Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân* adlı eserinin 1863 yılında yayınlanan Almanca çevirisi,⁸ Osmanlı edebiyatının dönem içerisinde Avrupa'da ifade ettiği anlamı ortaya koymaktadır. Çalışma, esas metinde yer alan bazı kısımların özetlerinden ve yine birtakım örnek beyitlerin birebir çevirisinden oluşmaktadır. Çeviri, Türklerin edebî açıdan genel özelliklerinin tarif edildiği bir değerlendirme yazısı ile birlikte, İzzet Molla ve oğlu Fuâd Paşa hakkında bilgiler ve *Mihnet-keşân*'ın Ovidius'un *Tristia*'sı ile bir karşılaştırmasını içermektedir. Bu sebeple de yazar eseri çevirirken başlığı *Fuad Pascha's Vater und dessen 'Tristia'* (Fuâd Paşa'nın Babası ve onun 'Tristiası') olarak belirlemiştir. Çevirmen eseri *Mihnetkeschahn* (Mihnetkeşân) olarak okumakta ve bunun *Die Leidvollen* (Acıya doyanlar/Acı dolu olanlar) anlamına geldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte eserin *Mihneti Keschahn* (Mihnet-i Keşân) olarak da okunabileceğini, bu hâlde de *Keşân'ın felaketi* anlamına geleceğini ifade etmektedir (Schlechta-Wşehrd, 1863: 3 ve dipnot*).

Schlechta-Wşehrd, dönem itibarıyla *Mihnet-keşân*'ı *Tristia* ile kıyaslayan tek örnek de değildir. Alman Şarkiyatçı David Mordtmann da, kaleme aldığı *Stambul und das Moderne Türkenenthum* (İstanbul ve Modern Türklük) başlıklı eserinde, *Mihnet-keşân* için *Tristia* ismini kullanmaktadır. Mordtmann, başlığın "bir nevi calembourg [=cinaz]" olduğunu ifade etmekte, "ya *Tristia*, ya da *Keşân'ın sefaleti*" anlamına geldiğini belirtmektedir (Von einem Osmanen [Mordtmann], 1878: 144).⁹

Mihnet-keşân'ın "*Mihnet-i Keşân*" olarak da okunması sebebiyle eser üzerinde gerçekleşen tartışma, Özyıldırım'ın çalışmasında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özyıldırım, eser adı üzerinde meydana gelen bu durumun bir hata olduğunu, sadece *Mihnet-keşân* olarak okunması gerektiğini, İzzet Molla'nın kendi beyitlerinden yola çıkarak ortaya koymaktadır (Özyıldırım, 2007-I: 31 v.d.).¹⁰

Bu çalışmada tartışmaya eklenebilecek tek bilgi, hem Schlechta-Wşehrd ve hem de David Mordtmann'ın eser ismini bu değişken hâliyle de Alman okura ilettikleridir. Ötesinde, Schlechta-Wşehrd, eseri sadece anlam, içerik ve iki şairin yaşanmışlıkları açısından *Tristia* ile kıyaslamışken, Mordtmann

⁸ Bu çalışmada Avusturya Hâriciyesine sunulan basılı nüsha incelenmiştir.

⁹ Mordtmann başlığın bir çeşit cinaz olduğuna dikkat çekse de, kendisi başlığı *Mihnet-i Keşân*, *Mihnetkeşân* veya *Mihnet-keşân* olarak değil, sadece *Mihnet Keşân* (Mihnet Keschan) olarak yazmaktadır.

¹⁰ Bu çalışmada, eser ismi üzerinde de incelemede bulunmuş Özyıldırım'ın yazım şekli benimsenecektir. Bkz. *Mihnet-keşân*.

üstte de alıntıladığımız cümlesinden de anlaşıldığı üzere, ismin bir anlamda *Tristia* olduğunu da iddia etmiştir. Latince *Tristis* kökeni “*keder, üzüntü, sıkıntı*” vb. anlamlara gelmektedir (Riddle, 1843: 710). *Tristia* adlı eserin kendisi ise, “*Klagelieder*” yani “*ağtlar, feryatlar*” vb. olarak da çevrilmiştir. Çağdaş olan iki şarkiyatçıdan hangisinin diğerini bu konuda etkilediğini tahmin edememekle birlikte, bu değişken kullanımlı hâliyle, birinde “*Mihnet*”, diğerinde “*keşân*” kısmının göz ardı edildiği açıktır. Develioğlu'nun (1999: 511) da *Mihnet-keşân*'ı “*Mihnet çekenler*” olarak çevirmesi göz önünde bulundurulursa, Schlechta-Wéshrd'in ilk anlamıyla verdiği *Die Leidvollen* (=Acıya doyanlar-Acı dolu olanlar), iki ismin belirttiği başlıklar arasında en doğru, en yakın şekil olarak görünmektedir.¹¹

B. Çeviride Yer Alan Değerlendirme Yazısı ve İçeriği

Slechta-Wéshrd'in, *Mihnet-keşân*'ın kendi kelime hazinesiyile yarışır derecede, hem değerlendirme yazısını hem de çevirinin tamamını edebî-kelâm ifadelerle süslediği anlaşılmaktadır. O dönem ve genel olarak Türk edebiyatı içerisinde *Mihnet-keşân*'ın nasıl değerlendirilebileceğini ifade etmekle başladığı yazısının ilk cümlesi de bu tarzını özetler niteliktedir: “*Uzun yıllar önce, İstanbul'da bulunan devlet matbaasında, İzzet Molla isminde geçmiş zaman ulemâsı bir Osmanlı âliminin tüyünden, ağıt türünde uzunca bir şiir yayımlanmıştır.*” (Schlechta-Wéshrd, 1863: 3).

Buradaki “*bir Osmanlı âliminin tüyünden*” ifadesi, kelimenin barındırdığı anlam Türkçede hemen anlaşılmas endişesiyle, bu makalenin başlığında “*tüy kalem*” olarak kullanılmıştır. Çevirmen “*Federstift*” (Tüy kalem) ifadesini kullanmamaktadır, fakat kısaltılmış olarak bu kullanımı mevcuttur. İfadeye edebî açıdan bu kısımda belirtilen bir anlam yüklenebilir olsa da, ilk ve gerçek manada elbette “*tüy kalem*” kastedilmektedir. Bununla birlikte kendisinin de burada bir cinas kullandığı husûsu dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira çevirmenin kullandığı *tüy* kelimesi çift anlamlıdır. İlk anlamda “*tüy [kalem]*” manası taşısâ da, Almancada içinde “*tüy*” (Feder) geçen ve insanlar için kullanılan bazı deyimler düşünüldüğünde,¹² onun *kanadından bir tüy*, yani onun emeği ile oluşan bir şaheser anlamına da gelebilmektedir.

Bu tarz edebî ifadelerle süslediği çevirisine, *Mihnet-keşân*'ın orijinal basısında yer alan İzzet Molla portresine ve onun, yani bir resmin, İslâm'da

¹¹ Schlechta-Wéshrd *Die Leidvollen* değil de, mesela *Die Leidtragenden* (=Acı çekenler, mihnet çekenler) demiş olsa idi, bu Develioğlu'nun ifade ettiği anlamla aynı olacaktı. *Die Leidvollen* ifadesinin kullanması sebebiyle incelemizde bu kelimeyi “Acıya doyanlar-Acı dolu olanlar” olarak çevirmekteyiz, fakat temel olarak aynı anlama da gelebilir. Çevirmenin bu ince ayrımı üzerinde durduğu veya hesap ettiği kanısında değiliz.

¹² Mesela: Bir şekliyle *zarara, ziyana uğramak* anlamına gelen, “*Federn lassen (müssen)*” [tüylerini bırakmak (zorunda kalmak)] veya: başkasının emeklerini *kendisinin gibi göstermek, kendini başkasının emekleriyle süslemek* anlamına gelen “*sich mit fremden Federn schmücken*” [kendini başkasının tüyleri ile süslemek], bkz. “*Feder, die*”, <http://www.duden.de/rechtschreibung/Feder> [Erişim tarihi: 28.9.2018].

yasaklanmış olmasına rağmen baskıya dâhil edilmiş olmasını değerlendirerek başlamaktadır. Eserde şairin resminin de yayınlanmış olmasının, *Mihnet-keşân'*ın Osmanlı edebiyatına getirdiği yenilikleri en başından itibaren gösterdiğini vurgulamaktadır. Wşehrd şöyle demektedir:

"Ayrıca bu yeni yayım, büyük efendilerin hânelerinin önündeki bekçiler veya panayır alanı barakası önündeki davullar gibi, uzaktaki kalabalığın göz ve kulaklarına bir duvar ve perde ardında gizlenmişin önemini veya olağanüstülüğünü ilan etmek için düşünülen dış ayırt edici özelliklerin hiçbirini taşııyordu." (Schlechta-Wşehrd, 1863: 3).

Ne "tek renk kâğıttan mütevazı bir kapağın", ne de "çok sâde, pekâlâ melankolik başlık *Mihnetkeşân'ın*" (Schlechta-Wşehrd, 1863: 3) böyle bir algıya sebebiyet vermediğini belirten yazar, şairin portresini ise şöyle tarif etmektedir:

"Zira sağdaki kapak [...] çevrildiği zaman, [öyle] bir görüntü meydana çıkıyor ki, İstanbul, Halep veya Şam'dan dindar bir bakış atanın yaşayacağı şaşkınlık ve dehşet, koridorda hava almak için dolaşan bir dindaşının karşısına, sessiz bir ormandan aniden ve pek canlı bir canavarın çıkmasıyla eşdeğer olmalıdır. Çünkü orada, zekâ dolu ve iyi niyetli hatlarla ağırkanlı bir sûret, değerli bir kürk ile ruhanî mevkisine işaret eden bir sarık kuşanmış hâlde ve diğer zihnî onurunun nişanı olan bir edebî eserini kendinden emin bir şekilde elinde tutmuş olarak eser sahibinin portresi kendini göstermektedir." (Schlechta-Wşehrd, 1863: 4)

*Mihnet-keşân'*ın 1852 tarihli *Ceride-i Havâdis* matbaası nüshasına bakıldığında, İzzet Molla'nın portresi gerçekten de çevirmenin tarif ettiği kadar ihtişamlıdır. Schlechta-Wşehrd, *Mihnet-keşân'*ın h.1269 (m.1852) yılında yayınlanan baskısı üzerine eser hakkında bilgi verdiği farklı bir makalesinde, İzzet Molla'nın elinde *Bahar-ı Efkâr* adlı eserini tuttuğunu yazmaktadır. (Schlechta-Wşehrd, 1855: 81; *Manzûmetü'l-Müsemma Bi-Mihnet-keşân*, h. 1269: iç kapak)

Bu görüntünün dindar bir insan için neden dehşetengiz olması gerektiğine dair cümlelerin sebebi elbette dönemin resim yasağıdır. Wşehrd, resmin Batı dünyasında bir aykırılık olmadığını, fakat "Gelenek, örf ve bakış açısıyla bilindiği üzere Batı sakinlerinin karşısı konumunda bulunan Şark'ın Müslümanları için" yasak olması sebebiyle, eserin bu anlamda da bir yenilik olduğunu belirtmektedir (Schlechta-Wşehrd, 1863: 5). Bununla birlikte resim yasağının İslâm ve Musevîlik tarihindeki yerini, Osmanlı toplumundan verdiği örneklerle aktarmaktadır. Gerçi dönem itibarıyla resim yasağı biraz yumuşamaya başlamıştır. Anlaşılan Schlechta-Wşehrd de buna değinmek zorunda hissetmiştir. Mesela mümkün mertebe "kamuoyundan uzak tutulan" Sultan portreleri de yapılmaya başlanmıştır. Hattâ İslam Peygamberinin üzerinde göğe yükseldiği *Burak'*ın resimleri çarşıda pazarda bulunabiliyordu. Fakat tüm bunlar hâlâ mevcut olan "kaideyi", yani resim yasağını "tasdik

etmek için var olan istisnalardı.” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 7). Schlechta-Wşehrd, o dönem Osmanlı’da yaşanan reform sürecinin resim yasağı üzerindeki yumuşatıcı etkisini, *Mihnet-keşân* hakkında da bilgi verdiği diğer makalesinde de ele almaktadır. Buna göre çok değil on yıl evvel olsa, o resmi yayınlayan ağır cezalar alabilirdi (Schlechta-Wşehrd, 1855: 81).

Çevirmen, tüm bu ve benzer aktarımlarının, *Mihnet-keşân*’ın “[...] tipografik, hattâ belki de kültür tarihi açısından [büyük bir] Jolağandıılık olarak işaretlenebilmesi için kâfi olduğunu” belirtmektedir. Ayrıca, “her hâlükârda bir asıl nüsha; İslâm’ın bin iki yüz yetmiş sekiz yıllık mevcudiyetinde türünün ilk ve şu ana kadar da son örneği” olduğuna dikkat çekmektedir (Schlechta-Wşehrd, 1863: 7 v.d.).

Wşehrd, “[...] Boğaz’daki hasta adamın en üst makamda şahsî doktoru görevinde bulunan, dönemin Hâriciye Nâzırı ve bugünkü Sadrazam Fuad Paşa’nın* eserin yayıncısı, onun öz babası İzzet Molla’nın da eserin şairi” olmasının, diğer bir ayırt edici özellik olarak, eserin değerini artırdığını ifade etmektedir. (Schlechta-Wşehrd, 1863: 8).

Fuâd Paşa’ya dair herhangi bir söz söylemek için henüz daha erken olduğunu düşünen Schlechta-Wşehrd, kendisi hakkındaki bilgileri birkaç edebî ifade ile geçirir. Ömrünün uzun olması ve mutlu sonlanmasına yönelik bir duada bulunur. Daha sonra İzzet Molla biyografisini ele alır. Çevirmen, İzzet Molla’nın da devlette görevlerde bulunmasının yanı sıra, o ana kadar da devletin en üst makamlarında görevli bulunan bir oğulun da sahibi olması dolayısıyla, hâlâ güncelliğini koruduğunu belirtmektedir. İzzet Molla’nın siyasî rolünden, hayatının zorluklar içinde son bulduğundan ve ülkesinin edebiyat tarihi ile yıllıklarında geçen adından bahseden çevirmen, Keçecizâde İzzet Molla’yı bu sebeple “[...] Batı okurunun hafızasına da şu ana kadar olduğundan daha uygun bir şekilde takdim etmek” gerektiğini düşünmektedir (Schlechta-Wşehrd, 1863: 9)

Schlechta-Wşehrd’in burada kastettiği, daha önce Hammer-Purgstall’in bir çalışmasında İzzet Molla hakkında yaptığı yorumdur. Hammer-Purgstall’in sözüne atıf yapan Wşehrd, Purgstall’in İzzet Molla’yı “sadece mümbit bir Kronogram [bir nevî: Ebced-] demircisi olarak” tarif ettiğini, bunun da İzzet Molla’nın şanına uygun olmadığını belirtmektedir (Schlechta-Wşehrd, 1863: 9 ve dipnot ***; Hammer-Purgstall, 1838: 506).

Çevirinin bundan sonraki kısmında, İzzet Molla’nın Sivas sürgününe kadar geçen süre içerisinde yaşamı ve yayınlarına dair birçok kaynaktan

* Çevirinin 1863 yılında yayımlandığı ve Fuâd Paşa’nın o günkü mevkiinin kastedildiği unutulmamalıdır.

okunabilecek genel bilgiler bulunmaktadır. Schlechta-Wšeherd tekrar *Mihnet-keşân'* dan sunacağı seçkiye bağlayarak şöyle demektedir:

“Zira söylendiği gibi, Şark'ta eskiden beri bilinen hâliyle ağıt türünde de, aynı cins şiirsel çiçeklerden oluşan böylesi bir buket ve demet, Osmanlı edebiyatının süs bahçesinde şu zamana kadar bir bigâne idi.

Çaresizliğin güllüğü ile gergin mizah ağlamasının tuhaf bir şekilde birbirine karıştığı bir tınıda, esas manada bir trenodiden* ve sözde 'komik ağıttan' eşit uzaklıkta, gerçekten de ansiklopedik terminolojisi şu ana kadar saptanmamış bir türe ait şiirin tonlaması da, bundan daha az orijinal değildir.” (Schlechta-Wšeherd, 1863: 12)

Evvence belirttiğimiz meseleye tekrar dönecek olursak, Mordtmann'ın *Tristia* açıklamasının, Schlechta-Wšeherd'in başlığa tırnak içinde “*Tristia*” demesinden neden farklı olduğu konusu, şu hâlde daha da anlaşılır olacaktır. Viyanalı Şarkiyatçı bir anlamda, *Mihnet-keşân'*ın esasen *Tristia* demek olmadığını, sadece eser sahiplerinin yaşanmışlıklarının benzer olmasından dolayı bu ismi uygun gördüğünü aktarmaktadır. Çevirmen, iki eserin karakter (tür, şekil, biçim) ve ortaya serdikleri fikrin benzerliğinden dolayı değil, iki şairin hayatlarında yaşadıklarından ve kaderlerindeki benzerlikten dolayı çeviriye “*Tristia*” ismini uygun gördüğünü belirtmektedir (Schlechta-Wšeherd, 1863: 12).

C. Çevirmenin Karşılaştırması: Ovidius'un *Tristia'sı* ve İzzet Molla'nın *Mihnet-Keşân'ı*¹³

Çevirinin bu aşamasından sonra Schlechta-Wšeherd, hem *Mihnet-keşân'* dan alıntıladığı bir seçkinin çevirisini, hem de bazı kısımlarda bunların Ovidius'un *Tristia'sı* ile karşılaştırmasını sunmaktadır. Dağınık bir şekilde ve ufak dipnotlar halinde bulunan karşılaştırmalar bir araya getirildiğinde, şu örnekleri vermek mümkündür:

İlk olarak hem İzzet Molla hem de Ovidius dönemlerinin hükümdarları tarafından benzer sebeplerle gazaba uğramışlardır. Zira *Gülşen-i Aşk'*ın ya-

* Çeviride “Threnodie” olarak geçmektedir. Eski Yunancada ağıt (mersiye) anlamına gelmektedir. Bkz.: *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexikon)*, 1827: 476.

¹³ Bu kısımda, çevirmenin çalışmaya eklediği Ovidius dizelerini, çeviride oldukları hâliyle alıntılıyoruz. Fakat bir karşılaştırma ile, çeşitli kaynaklarla aralarında ufak farklılıklar göze çarpabilmektedir. Sadece aşinalık seviyesinde Latince dil bilgisine sahibiz. Bu sebeple Ovidius'un Schlechta-Wšeherd'de bulunan dizelerine farklı kaynakların desteği ile açıklamalar getireceğiz. Bu açıklamalar sadece içeriğine yönelik olup, dizelerin Latince esaslarına ve bunların İngilizce veya kısmen Almanca çevirilerine mutlaka şu kaynaklardan bakılmalıdır: Wheeler (Transl.), MCMXXXIX; Kline (Transl.), 2003; Holzberg (Übers. U. Herausg.), 2013: 6-107. Bir karşılığa sebebiyet vermemek için, metin içerisinde eser yazar ismi olarak Ovidius'a değil, çevirenlerin adına (=Wheeler; Kline; Holzberg) atıf yapılacaktır. Yine Schlechta-Wšeherd'in *Mihnet-keşân'* dan sunduğu seçkide yer yer hatalı çevirilerde bulunması, büyük oranda özet geçmesi, özet geçtiği yerlerde beyit sunmaması gibi sebeplerden dolayı, İzzet Molla alıntılarımızı doğrudan *Mihnet-keşân'* dan gerçekleştireceğiz. Aksi halde çevirmenin yaptığı kıyas ve bunun sebepleri de örnekler üzerinden anlaşılabilir hâle gelecektir. *Mihnet-keşân'* için tercih edilen kaynak, Çeylan ve Yılmaz'ın ortak çalışması olan notlandırılmış metindir. Bkz. Keçecizâde İzzet Molla, 2007. (Atıflarda MK olarak ifade edilecektir).

zarı İzzet Molla ve *Ars Amatoria*'nın (Aşk Sanatı) yazarı Ovidius, açık sözlülükleri ve "hasetçilerinin ihtirasları" yüzünden sürgün edilmiş ve bu sürgün esnasında iki şair de "şarkı söyleyerek" hayatlarını kaybetmişlerdir. Faklı bir ifadeyle, "ikisi de kuğular nasıl ölmesi gerekiyorsa, öyle ölmüştür." (Schlechta-Wšehrd, 1863: 12)

Burada ilginç bir noktaya değinmek gerekir. Özyıldırım, "Keçecizâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili" başlıklı doktora tezinde, İzzet Molla ile ilgili yapılan çalışmalar içerisinde, sadece Vakanüvis Es'ad Efendi'nin bahsettiği *Nâz u Niyâz* isminde bir eserin daha olduğunu belirtir. Fakat bu eserle ilgili farklı bir bilginin bulunmadığını ifade eder (Özyıldırım, 2002: 31 v.d.). Özyıldırım, doktora tezinin 2007 yılında yayınlanmış halinde bu bilgiye eklemeye yapar ve E. Sıddık Şahin'in *Nâz u Niyâz*'ın bir nüshasını bulduğunu ifade eder (Özyıldırım, 2007-I: 27). E. Sıddık Şahin ise, konu ile ilgili bir makalesinde, *Nâz u Niyâz* ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir ve fakat o da bu mesnevî ile ilgili bilginin çok yeni olduğunu, *Nâz u Niyâz*'ın "yakın zamana kadar varlığından bile haberdar olunmayan" bir eser olduğunu ifade eder (Şahin, 2013: 151).

Hâlbuki *Mihnet-keşân*'ın Almanca çevirisini gerçekleştiren Schlechta-Wšehrd'in bu mesnevîden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Schlechta-Wšehrd, İzzet Molla ile Ovidius arasında yaptığı kıyaslamaya, ilk olarak iki şairin de *Aşk Sanatı ve Gülşen-i Aşk* dışında farklı birer ağıtlarının¹⁴ daha bulunduğunu belirtmekle başlar. Gerçi yazar, İzzet Molla'nın *Gülşen-i Aşk* ve *Mihnet-keşân* dışındaki bu eserinin adını anmamaktadır fakat verdiği bilgiler bunun *Nâz u Niyâz* olduğunu ve yüksek ihtimâl ki kendisinin de bu eseri gördüğünü tahmin ettirmektedir. Schlechta-Wšehrd bu ilk kıyaslamaya düştüğü dipnotta şu bilgiyi vermektedir:

"[Tıpkı Ovidius gibi] İzzet Molla da, beklenmeyen vefatına kadar yazmaya devam ettiği ikinci bir ağıt bırakmıştır. [Bahse konu bu eser] otopograf olarak Fuad Paşa'nın elinde bulunmaktadır." (Schlechta-Wšehrd, 1863: 12).

Gülşen-i Aşk'ın 1847'de, yani bu çeviriden çok önce yayınlandığı ve çevirinin de zaten *Mihnet-keşân*'dan bahsettiği göz önünde bulundurulursa, vefat edene kadar yazdığı bu mesnevî *Nâz u Niyâz* olmalıdır. Ayrıca çevirmen bu bilgiyi doğrudan Fuâd Paşa ile görüşmüş olmalıdır.

Çeviride yer alan kıyaslamalara dönülecek olursa, *Tristia* ile *Mihnet-keşân*'ın aynı amaçlarla yazılmış olması, çevirmene göre iki eser arasında mevcut olan ikinci benzerliktir. Buna göre hem *Mihnet-keşân* hem de *Tristia*, "acıları [nı dindirmek] için bir şarkıda teselli arayan" yazarlara sahiptir. Zira

¹⁴ İzzet Molla açısından kastedilen aynı zamanda bir mesnevîdir.

çevirmene göre, bir felaket bir hikâyecinin gözyaşlarına sebep olsa da, bir şairde bu durum farklıdır. Felaketler, bir şairin gözyaşlarına değil, türkü söylemesine sebep olurlar. Bu sebeple eserlerin amacı, bir “*Davidsharfe** gibi, hiddetlenen hükümdarları yumuşatmak ve uzlaştırmaktır.” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 13).

Üçüncü benzerliğe göre, iki şair de esasen devlete ve hükümdara karşı değillerdir ve bu durumu eserlerinde dile getirmişlerdir: (Schlechta-Wşehrd, 1863: 13).

Mesela Ovid, sürgün edilmesine sebep olarak çeşitli *crimina* (suçlar) işlediğinin bilincindedir. Bunlardan birincisi bilindiği üzere *carmen* (şiiir), yani *Ars Amatoria* adlı yapıtıdır. Diğeri ise yine Ovidius’a göre bir *error* (yanılgı)dur. Bu *yanılgı* ise görmemesi gereken, hiç şahit olmaması gereken bir suçta şahit olmasıdır. Yani bir *şiiir* ve bir *yanılgı* sürgün edilmesine sebep olan suçlardır. (Holzberg, 2013: 162).

Ovidius:

“*Protinus admonitus repetet mea crimina lector;*

Et peragar populi publicus ore reus.” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 13; Wheeler, 1939, TI, I, 23, 24; krş. Kline, 2003, TI, I, 23,24)

* * *

“*Immo ita, vos scitis. Si me meus abstulit error,*

Stultaque mens nobis, non scelerata, fuit.” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 13; Wheeler, 1939, TI, II, 99,100; krş. Kline, 2003, TI, II, 99,100).

İzzet Molla da kendince devlete karşı gelmemiş, gelmek istememiştir. Tıpkı Ovidius’un suçlarından ikincisi gibi kendisi hakkında bir *yanılgı* içerisindedirler ve esasen o suçsuzdur, sadece yanlış anlaşılmıştır:

İzzet Molla:

“*Düşüp ardıma bir alay hâ’inân*

Elimde ne değnek var idi ne nân

Zebânımla ta’rîze mecbûr olup

Bu kilik-i siyehkâre mağrûr olup

Değildi sözüm devlete itirâz

Edenler de varsa bula inkırâz

* İsmi *Kinnor* olarak da bilinen bir çeşit telli, yaylı çalgıdır. Almandaca ismi *Davidsharfe* olarak da kullanılır ve çevirmen de bu ifadeyi kullanmıştır.

*Yalan yanlış etdik biraz güft-gû
'Adûlar da etdi verâdan gulû" (MK b.159-162)*

Dördüncü olarak, iki sürgün de ani olarak başlamıştır. İzzet Molla sürgün haberini hamamda almış ve İstanbul'a, ailesine derhal veda etmek durumunda kalmıştır. Molla gibi Ovidius da, sürgüne hazırlıksız yakalanmış, apar topar sınır dışı edilmiştir.

Ovidius:

"Nec mens, nec spatium fuerant satis apta paranti" (Schlechta-Wshehrd, 1863: 14; Wheeler, 1939, TI, III, 7; Holzberg, 2013, TI, III, 7; krş. Kline, 2003, TI, III, 7).

İzzet Molla:

*"O şeb anda kalmağı cezm eyledim
Varıp dogru hammâma 'azm eyledim" (MK, b.175 v.d.)*

Beşinci benzerliğe göre Ovidius'ta gölgenin, İzzet Molla'da ise kendi yansımının dost olmamasıdır. İzzet Molla kendi sureti ile bir muhabbete dalmış ve nihayetinde sûretinin yansımaları kaybolunca, şöyle demiştir:

İzzet Molla:

*"Beni eyledi kendine yâr-ı gâr
O da bî-vefâ çıktı encâm-ı kâr*

*Nigâhımdan âyîne oldu cüdâ
Benimle yine kaldı bâkî Hudâ*

*Benim gördüğüm şekl-i vahdet imiş
Meger ol bu dîvâne 'İzzet imiş" (MK, b.306-308)*

Ovidius da, sağlığın, servetin gitmesiyle, dostluğun da bir gölge gibi gidecek olmasından bahsetmektedir (Kline, 2003, TI, IX, 10-12):

Ovidius:

*"[nullus ad amissas ibit amicus opes]
Utque comes radios per Solis euntibus umbra u.s.w.
[cum latet hic pressus nubibus, illa fugit]" (Schlechta-Wshehrd, 1863: 16; Wheeler, 1939, TI, IX, 10-12)*

Altıncı benzerlik, iki şairin duygu dünyasındadır ve çevirmen bu duyguyu “Şair gururu” olarak adlandırmaktadır. Buna göre İzzet Molla Bigados’tan ayrılınca, Schlechta-Wşehrd’in “Batı’da bunun ismi şair gururu” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 21) dediği ve Ovidius’un benzer dizeleriyle kıyasladığı bir hâle bürünmüştür:

İzzet Molla:

“Vedâ’ etdi gitdi o İstanbul’a
Düzüldüm seher vakti ben de yola

Ser-i rehde durmuş meğer âfitâb
Selâmımla etdim anı kâm-yâb

Benim çünkü hurşîd-i evc-i sühan
Gelir bana ahkar güneş zerreden

Felek öyle hürmet eder kim bana
Eğer etmiş olsa bugün iktizâ

Görünce lüzûmun demez kim neme
Tekerlek eder mihri gerdûneme’ (MK, b.509-513)

Aynı şekilde Ovidius da ironik bir şekilde, *isminin dünyaca bilindiğinden, kültürlü insanların kendisini iyi tanıdığından* (Kline, 2003, TII:118-119) bahsetmektedir:

Ovidius:

“Grande tamen toto nomen ab orbo fero
Turbaque Doctorum Nasonem novit etc.” (Schlechta-Wşehrd, 1863: 21;
Wheeler, 1939, TII, 118-119; Holzberg, 2013, TII, 118-119)

Yedinci benzerlik, iki şairin de sürgün edildikleri yerde (Keşan ve Köstence) insanlara olumsuz bir bakış açısına sahip olmalarıdır:

İzzet Molla:

“’Aceb bîşezâr-ı hamâkat sakal
İçinde ayılar geze ihtimâl

Temevvücdde mânende-i kiştzâr
Felek Sevr’ini otlatırsa ne var

*Kabûl eylemez lihyesi intizâm
Verir zu'mu üzre cihâna nizâm*

*Tutar lihyesinden ederse kasem
Sakal hakkı için deyip mültezem*

*Gehî kadh u ta'yîb eder devleti
Gehî 'askerîye okur la'neti" (MK, b.779-783)*

Ovidius da dönemin Trakya halklarından olan Getaelar ve Bessiler arasında yaşamının ne kadar da acınası, berbat bir hâl olduğundan bahsetmektedir: (Ayrıca bkz. Kline, 2003: 332, 369, 467)

Ovidius:

"Vivere quam miserum est inter Bessosque Getasque usw." (Schlechta-Wšehrd, 1863: 28; Wheeler, 1939, T IV, I, 67; Kline, 2003, T IV, I, 67; Holzberg, 2013, T IV, I, 67)

* * *

"Pellibus et longa tempora tecta coma" (Schlechta-Wšehrd, 1863, s. 28; Wheeler, 1939, TV, X, 32; krş. Kline, 2003, TV, X, 32)

İki sürgünzedenin yanlarında, kendilerini anlayacak birisinin olmaması, çevirmen tarafından belirtilen sekizinci benzerliktir. Schlechta-Wšehrd'in burada örnek verdiği dizelerde Ovidius, yanında kimsenin olmamasından, kimsenin onu anlamamasından, herkesin her şeyin korkunç olmasından bahsediyor (Kline, 2003, TV, XII, 53 v.d.). Çevirmenin bu örnekle karşılaştırılması için sunduğu beyit *Mihnet-keşân'* da bulunamamıştır.¹⁵ Onun çevirdiği beyite denk gelmesi gereken sanıyoruz aşağıdakidir. Burada *"âyan ağanın ağız özelliklerine"* (Keçecizâde İzzet Molla, 2007: 72 dipnot 3) yönelik bir beyit mevcuttur. Bunun dışında zaten bu kısmı çevirirken çok zorlanmış ve esas metindeki beyitleri aralıklarla çevirmiş görünmektedir. Ovidius'tan verdiği örnek dizelerden ortaya çıkan anlamda kasıt, kendisini sürgünde yalnız hissetmesi ve etrafındaki insanları olumsuz görmesi, onları anlamaması ise eğer, İzzet Molla'nın Keşân'da bu duyguyu yaşadığı, Ovidius kadar olmasa da, karşılaştığı insanlara yönelik nükteli bir şekilde olumsuzluk yüklediği

¹⁵ Aynı şekilde bkz. Keçecizâde İzzet Molla, h. 1269: 42 v.d.

şüphesizdir. Bu sebeple bu benzerliği çeviri hatalarına rağmen almayı uygun gördük.

İzzet Molla:

“Sudûr etmese dahi benden cevâb
Ederdi bu imlâlar ile hitâb

Bu manzûmeyi kim ki tahrîr ede
Revâdır ki ‘aynıyla tastîr ede” (MK b.784, 785)

Schlechta-Wšeherd’in çevirip, yanına Ovidius’un dizeleriyle kıyaslanması için not düştüğü beyit:

“Und der Sprecher Dialekt
Mehrt den komischen Effekt”¹⁶ (Schlechta-Wšeherd, 1863: 29)

Ovidius da bulunduğu yerden ve insanlardan haz etmez. Her yer barbarlıktır, her yerden canavar sesi çnlüyordur. (Ayrıca bkz. Wheeler, 1939: 255).

Ovidius:

“Omnia barbariae loca sunt, vocisque ferinae usw.” (Schlechta-Wšeherd, 1863: 29; Wheeler, 1939, TV, XII, 55; krş. Kline, 2003, TV, XII, 55)

“Thracio, Scythioque fere circumsonor ore usw.” (Schlechta-Wšeherd, 1863: 29; Wheeler, 1939, TIII, XIV, 47; krş. Kline, 2003, TIII, XIV, 47)

Bunun dışında, onuncu bir benzerlik olarak çevirmen, eşe duyulan özlemi dile getirmektedir. Hem Ovidius hem de İzzet Molla sürgünleri esnasında eşlerine özlem duymuş ve bunu eserlerinde dile getirmişlerdir.

İzzet Molla:

“Düşerdim reh-i bâğa vakt-i seher
Sabâya sorardım gülümnden haber” (MK b.847)

Ovidius ise eşine yazdığı mektupta, zihninin birçok şey ile dolu olduğunu, ne var ki her şeylerden çok kendisini düşündüğünü, kendisinin yüre-

¹⁶ Birebir olarak “ve konuşanın lehçesi, o tuhaf etkiyi artırıyordu” diye çevirebiliriz. Bu hâliyle –ve sadece Türkçe olarak değil- epey anlamsız durmaktadır.

ğinde çok farklı bir yere sahip olduğunu belirtir. (Ayrıca bkz. Wheeler, 1939: 111).

Ovidius:

“Omnia cum subeant, vincis tamen omnia, conjux usw.” (Schlechta-Wšehrd, 1863: 31; Wheeler, 1939, TIII, III 15 v.d.; Kline, 2003, TIII, III, 15)

Eş duyulan özlemin yanı sıra, iki şair de bir dosta özlem duymuş ve bu duygularını eserlerinde dile getirmişlerdir. Buna göre İzzet Molla dostu Talat’a, Ovidius ise *“Apollo’nun sanatıyla acısını dindirecek”* (Kline, 2003, TIII, III, 10) bir dosta özlem duymuşlardır.

İzzet Molla:

*“Burusada bir muhlisim var idi
Hakikatde yâr-ı vefâkâr idi”* (MK, b.946 v.d.)

Ovidius:

*“Nullus, Apollinea qui levet arte malum:
Non qui soletur fnon qui labentia tarde
tempora narrando fallat Jamicus adest.”* (Schlechta-Wšehrd, 1863: 32; Wheeler, 1939, TIII, III, 10-12; krş.: Kline, 2003, TIII, III, 10-12)

Wšehrd, bu benzerliklerin yanı sıra farklılıklara da değinmektedir. Çevirmene göre, Ovidius’un sürgün edildiği yer olarak Köstence/Romanya, Ovidius’un memleketi olan Sulmona/İtalya’ya, Keşan’ın İzzet Molla’nın memleketine olduğundan daha uzaktı. Ayrıca Ovidius’un yanında acısına ortak bir dost da bulunmamıştı. Bu sebeple, İzzet Molla da *“güllere sarıp sarmalanmış olmasa da”*, esasen Ovidius’un çok daha kötü bir durumda olduğunu ifade etmektedir. Fakat duygularını dile getirmede, iki şairden İzzet Molla’nın çok daha üstün olduğunu belirtmektedir. Bir tarafta Ovidius’un *Tristia*’da *“ciyaklayarak boşulduğunu”* ve bu açıdan Filozof Heraklitos ve Şair Byron ile benzeştiğini, diğer tarafta da İzzet Molla’nın *“erkekçe mücadele ettiğini, hattâ felaket denizinde şakayla karışık oynadığını”*, bu sebeple de kendisinin filozof Demokritos ve Şair Heine gibi olduğunu ifade etmektedir. Schlechta-Wšehrd’e göre, *“bir erkek, özellikle idealleri için çaba sarf eden bir şairin onuruna daha yakışır olanı”* İzzet Molla’nın gösterdiği tutumdur. Bu sebeple de *“Osmanlı, Romalı olandan daha üstün bir konumdadır.”* (Schlechta-Wšehrd, 1863: 38 v.d.).

SONUÇ

Schlechta-Wşehrd, *Mihnet-keşân*'ın özet bir çevirisini sunmuş ve dolayısıyla tüm eser içerisinde çokça kısmı atlamıştır. *Mihnet-keşân*'ın ele aldığı sorunsal genel çerçevesiyle iletilebilmiş olsa da, yer yer hatalar da göze çarpmaktadır. Bu hataları tümüyle ele almak ve bir değerlendirmesini sunmak bir makalenin sınırlarını aşacaktır. Ancak, çevirmenin özet olarak sunduğu birçok beyiti birebir çeviremediğini ve sadece anlam olarak iletmeye çalıştığını belirtmek gerekir. Bu noktada anlam kaymalarının olduğu, bazı kısımların Almancaya esas manadan daha abartılı olarak yansıdığı, İzzet Molla'nın nüktelerinin tam anlaşılmadığı dizeler mevcuttur. Bunlara bir örnek olarak şu beyit gösterilebilir:

*“Girip hûlyâ-yı şeb-i hûn ile
Boyardım mora Mora'yı hûn ile”* (MK b.313)

Schlechta-Wşehrd ikinci dizeyi tam olarak *“Mora, Yunan kanında yüzüyor”* olarak çevirmiştir:

*“Er leuchtet vor in Sturmeswuth,
Morea schwimmt in Griechenblut.”* (Schlechta-Wşehrd, 1863: 17)

Çeviri bir bütün olarak ele alındığında İzzet Molla'nın kendi üslup ve kastını aşan bu gibi ifadeler göze çarpmaktadır. Bunların dışında belirtmek gerekir ki, çevrilen beyitlerin tamamı, üstteki örnekten de görüleceği üzere kafiyeli bir hâlde çevrilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, uyaklı hâlde çevirebilmek için de, bazı dizelerde anlam kaymaları oluşmuş ve çevirmen bunları göz ardı etmiştir. Yine tam tersi bir şekilde, anlam bakımından en yakın çevirdiği dizelerden bir tanesi buna örnek olarak belirtilebilir. Schlechta-Wşehrd, *Mihnet-keşân*'da yer alan *“Bana olmaz idi bu hânlar makar”* dizesini, Türkçe olarak ifade ettiğimizde, *“Şu saatte burada oturuyor olmazdım”* (“Nicht säß' ich hier in dieser Stunde”) olarak çevirmiştir. Bu hâliyle Almanca dize, bir öncekine uyaklıdır, fakat Türkçe esasından sadece anlam olarak çevrildiği anlaşılmaktadır.

Mihnet-keşân'daki beyit:
*“Dedim ben usûlü bileydim eger
Bana olmaz idi bu hânlar makar”* (MK b.504)

Bunun Wşehrd tarafından çevirisi:
*“Denn, hätt' ich selber davon Kunde
Nicht säß' ich hier in dieser Stunde”* (Schlechta-Wşehrd, 1863: 21)

Bu açıdan bakıldığında birebir veya esas dizelerle bütünüyle örtüşen bir çevirinin söz konusu olmadığı söylenebilir. Fakat *Mihnet-keşân*'ı Alman ve

Almanca konuşan kamuoyuna anlam ve içerik olarak iletebildiğini de belirtmek gerekir. Batı kamuoyunun tanıdığı bir eser olan Ovidius'un *Tristia'sı* ile karşılaştırma, bu anlamda sadece gerçekten de mevcut olduğu anlaşılan benzerlikler sebebiyle değil, kamuoyunun gözünde canlanacak tasvirin gerçekçi olabilmesi bakımından da değerlendirilmelidir. Schlechta-Wşehrd'in çevirisinde yer alan Ovidius ve İzzet Molla karşılaştırmasının, Latince dil bilgisine sahip bir araştırmacının çok daha kapsamlı bir çalışmasına temel teşkil edebilecek örnekler ihtiva ettiğine inanıyoruz.

Bunun dışında esere eklediği biyografilerle hem İzzet Molla'yı hem de oğlu Fuâd Paşa'yı yine aynı okur kitlesine çok da olumlu tanıttığı anlaşılmaktadır. Seyahatin Viyana ayağından hemen önce Avusturya Hâriciyesinde yapılan yazışmalar dikkat çekicidir. Uzun yıllar İstanbul'da kalmış şarkiyatçı bir diplomat olarak Schlechta-Wşehrd'in, Fuâd Paşa ve babası İzzet Molla hakkında daha öncesinde Avrupa kamuoyuna sunduğu olumlu görüşünü bir ön yazı eşliğinde Hâriciyeye de sunduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine, kısa bir süre içinde Fuâd Paşa ile bizzat görüşecek Baron Beust tarafından aynı seyahat programına dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Fuâd Paşa ile Baron Beust'un görüşmelerinin de çok olumlu olduğu, seyahatten ve tanışmadan memnun kalındığı anlaşılmaktadır. Farklı bir açıdan bakıldığında elbette Schlechta-Wşehrd'in görevlendirilmesi bir zaruret, Fuâd Paşa'nın Baron Beust hakkındaki sözleri ise onun hâricî siyasette yıllara dayalı olgunluğu olarak da yorumlanabilir. Yine dönem itibariyle Girit meselesi de önemli bir yer teşkil etmiştir. Fakat bu ihtimâller, *Mihnet-keşân* çevirisinin -Hâriciye çevreleri içerisinde- Sultan Abdülaziz'in seyahati öncesi Osmanlı toplum ve edebiyat hayatı için bir başvuru eser niteliğini aldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Açıktır ki, Osmanlı toplumunu, Osmanlı topraklarında var olan edebî hayatı ve Fuâd Paşa'yı tanıtmak amacıyla babasının eserine başvurulmuştur. Babasının aydın, oğlunun makul kişiliği tanıtılmıştır. Bu hâliyle *Mihnet-keşân*, sadece edebî açıdan değil, dış siyasette de bir anlam ifade etmiş ve farklı bir mahiyet daha kazanmıştır. Baron Beust'un Schlechta-Wşehrd'in çalışmaları ve dil becerisi hakkındaki sözlerinden anlaşılıyor ki, Schlechta-Wşehrd'in çeviri ve çalışmaları Avusturya Hâriciye Nâzırını olumlu anlamda etkilemiştir. Bu çalışmada çok ufak bir örnek sunulmuştur, fakat Fuâd Paşa'nın kariyer basamaklarında İzzet Molla etkisinin veya -daha doğru bir deyişle- Avrupa'da mevcut İzzet Molla imgesinin ne derece etkin olduğu mutlaka daha detaylı incelemeye değer bir konudur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Viyana Saray ve Devlet Arşivi (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien)

- [Beust] an Hohenlohe, [Wien], 22. Juli 1867, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Verschiedenes auf die Anwesenheit des Sultans in Wien, s. 30.
- [Beust] an Obersthofmeister [Hohenlohe], Wien, 24. Juli 1867, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Verschiedenes auf die Anwesenheit des Sultans in Wien, s. 31-32.
- Hohenlohe an Beust, Wien, 23 Juli 1867, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Verschiedenes auf die Anwesenheit des Sultans in Wien, s. 35-36 v.d.
- Schlechta an Excellenz [Beust], Wien, 14. Juli 1867, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Diverses 1867, s. 48 v.d.
- Schlechta-Wsehrd O. Fr. v., *Fuad Pascha's Vater und dessen "Tristia"*, Beitrag zur Kenntnis der modernen Literatur der Osmanen, F.A. Brockhaus, Leipzig 1863, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Diverses 1867.
- Vetsera an Beust, Therapia, 13. August 1867, *AT-OeStA/HHStA PA XII Türkei Karton 89*, Berichte 1867 X-XII Varia 1867, Varia de Turquie 1867, Privatbriefe des Baron Prokesch (Vetsera) aus Konstantinopel 1867, s. 8 g-j.

Gazete Haberleri:

- Anonim, "Ausland", *Die Presse*, Dienstag, 30. Juli 1867, No. 206, 20. Jahrgang, s.b.
- Anonim, "Eine Rundfahrt (Pirutschade) im Schloßgarten", *Gemeinde-Zeitung, Freies, unabhängiges politisches Journal für Jedermann*. VI. Jahrgang, Dienstag, 20. Juli 1867, s.3.
- Anonim, "Wien, 27. Juli 1867", *Local-Anzeiger der "Presse"*, Sonntag, 28. Juli 1867, Beilage zu Nr. 204, 20. Jahrgang, s.b.

Kitaplar:

- Beust, Friedrich Ferdinand Gf, *Aus Drei Viertel-Jahrhunderten, Erinnerungen und Aufzeichnungen, II. Band (1866-1885)*, J.G. Cotta'sche Buchhandlung, Stuttgart 1889.
- Hammer-Purgstall, [J. v.], *Geschichte der Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit, Mit einer Blüthenlese aus zweytausend, zweyhundert Dichtern*, Vierter Band (1687-1838), Conrad Adolph Hartleben's Verlag, Pesth 1838.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri. Kemâlî'ş-Şuarâ*, Cilt II, M. Kayahan Özgül (Yay. Haz.), AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 2000.

- Karaer, Nihat, *Paris, Londra, Viyana: Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Phoenix, Ankara 2003.
- Keçecizâde İzzet Molla, *Bir Sürgün Şâheseri: Mihnetkeşân*. Notlandırılmış Metin: Özgür Ceylan, Ozan Yılmaz (Hazırlayanlar), Sahafklar Kitap Sarayı Mesneviler Serisi I, İstanbul 2007.
- Keçecizâde İzzet Molla, *Manzûmetü'l Müsemmâ bi-Mihnet-keşân*, [Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul], h.1269.
- Ovid, *The Poems Of Exile (Tristia, Ex Ponto, Ibis)*, Kline, A.S. (Transl.), 2003. <http://www.poetryintranslation.com/klineasovidexile.htm>, [Erişim tarihi 28.9.2018].
- Ovid, *Tristia-Ex Ponto*, Wheeler, A. L. (Transl.), Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts MCMXXXIX.
- Özyıldırım, Ali Emre, *Keçeci-Zâde İzzet Molla And Mihnet-Keşân*, Part 1: A Study on İzzet Molla's life and works, Textual Analysis, Facsimile of the Österreichische Nationalbibliothek 2838 and Süleymaniye Efendi, Esad Efendi 2898, Cemal Kafadar, Gönül Alpay Tekin (Ed.), Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Literatures, [Cambridge] 2007.
- P. Ovidius Naso, *Gedichte aus der Verbannung. Eine Auswahl aus "Tristia" und "Epistulae ex Ponto"*, Hozberg, N. (Übers. und Herausg.), Lateinisch/Deutsch, Reclam, Stuttgart 2013.
- Von einem Osmanen [Mordtmann, A.D.], *Stamboul und das moderne Türkentum, Politische, Sociale und Biographische Bilder*. Neue Folge, Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig 1878.

Makaleler:

- Gök, Nejdet, "Mütercim Halîmî Efendi'nin Notları Çerçevesinde Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati ve Sonuçları (21 Haziran 1867-7 Ağustos 1867)", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 7, 2012, 165-188.
- Kapıcı, Özhan, "Bir Osmanlı Mollasının Fikir Dünyasından Fragmanlar: Keçecizâde İzzet Molla ve II. Mahmud Dönemi Osmanlı Siyaset Düşüncesi", *Osmanlı Araştırmaları, The Journal of Ottoman Studies*, XLII, 2013, 275-315.
- Korkmaz, Ramazan, "Keçeci-zâde İzzet Molla (Hayatı-Sanatı-Edebî Kişiliği)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, 2000, 93-117.
- Köksal, Osman, "Sultan Aziz'in Avrupa Seyahati Dönüşü Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar ve Bir Manzum Tarihçe", *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2003, 117-136.
- Schlechta-Wssehrd, Ottocar M. v., "Ausführlicher Bericht über die in Konstantinopel vom October 1852 bis October 1853 erschienenen orientalischen Werke", (Sitzung vom 8. November 1854), *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe*, XIV. Band, I. Heft, Jahrgang 1854-November, K.K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1855, 74-87.

-Şahin, Ebubekir S., "Hüsün ü Aşk'ın izinde yarım kalan bir Mesnevî: Nâz u Niyâz", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20, 1, 2013, 145-184.

Tez:

-Özyıldırım, Ali Emre, *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlili*, Yayınlanmış Doktora Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

Ansiklopedik Madde/ Sözlük:

- Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände (Conversations-Lexikon)*, In zwölf Bänden, Dritter Band, Siebente Originalauflage, F.A. Brockhaus, Leipzig, 1827, s. 476.
- Bergmann, H., "Vetsera, Albin Frh. Von", *ÖBL 1815-1950*, Bd. 15 (Lfg. 68), 2017, s. 256 v.d.,
http://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_V/Vetsera_Albin_1825_1887.xml
[Erişim tarihi: 28.9.2018].
- Bertsch, D., "Prokesch von Osten, Anton Graf", *Neue Deutsche Biographie* 20, 2001, s. 739-740. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz41601.html>, [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- "Beust, Friedrich Ferdinand Graf.", *ÖBL 1815-1950*, Bd. 1 (Lfg. 1), 1954, s. 79 v.d.
https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_B/Beust_Friedrich-Ferdinand_1809_1886.xml, [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, 16. Baskı, Aydın Sami Güneçal (Yay. Haz.), Aydın Kitabevi, Ankara, 1999, s. 511.
- "Feder, die", <http://www.duden.de/rechtschreibung/Feder>, [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- "Koryphäe, die"
https://www.duden.de/rechtschreibung/Koryphaee_Experte_Taenzerin, [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- Köprülü, Orhan F., "Fuad Paşa, Keçeci-zâde (1815-1869). Osmanlı Sadrazamı", *TDVİA*, cilt:13, 1996, s. 202-205.
- Petritsch, E., "Schlechta von Wschehrd (Wssehrd) (Šlechta ze Všeherd) Ottokar Maria Frh. (1825-1894)", *ÖBL 1815-1950*, Bd. 10 (Lfg. 47), 1991, s. 175,
https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schlechta-Wschehrd-Ottokar-Maria_1825_1894.xml, [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- Riddle, J. E., *A Complete English-Latin And Latin-English Dictionary*, Third Edition, Corrected and Enlarged, Longman, Brown, Green, And Longmans, London, 1843.
- "Siegespalme, die", <http://www.duden.de/rechtschreibung/Siegespalme> [Erişim tarihi: 28.9.2018].
- [Tansel], Fevziye Abdullah, "İzzet Molla", *İslam Ansiklopedisi*, C.5-II, 1950, s. 1264-1267.

Yardımcı Sözlük:

-Önen, Y.-Şanbey, C. Z., *Almanca-Türkçe Sözlük 1 (A-N) ve 2 (O-Z)*. Ülkü V. (Baskıya Hazırlayan), TDK Yayınları 546, Ankara 1993.